

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Твердохліб Ігор Миколайович

УДК 343.985

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ
В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Кузьмічов Володимир Сергійович, Київський національний університет
внутрішніх справ, проректор з кадрового забезпечення та міжнародних
зв'язків

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Клименко Ніна Іванівна, Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, професор кафедри криміналістики юридичного факультету

кандидат юридичних наук, доцент

Цимбал Петро Васильович, Національний університет Державної податкової
служби, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Захист відбудеться “20” листопада 2008 р. о 14 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 в Київському національному
університеті внутрішніх справ за адресою: 01035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного
університету внутрішніх справ за адресою: 01035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий “15” жовтня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Казміренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нині у всьому світі аварії та катастрофи набули широкого розповсюдження і призводять до тяжких наслідків. Це обумовлено, з одного боку, стрімким розвитком техніки й технологій, а з іншого – людським фактором, зниженням можливості контролю й управління складними технічними засобами, механізмами та пристроями. Розвиток технічних систем зумовлює зростання рівня технологічного ризику, що пов'язано зі збільшенням кількості та складністю технічних комплексів і систем, зростанням потужностей на промислових об'єктах, їх територіальною концентрацією.

В Україні небезпека технічних систем спричинена і процесами, що нині відбуваються у суспільній та економічній сферах, і кризами, які виникають унаслідок цього. Досить частими є аварії та катастрофи застарілого й завідомо несправного обладнання, порушення вимог технологічних процесів, техніки безпеки.

У нашій країні було створено правові та організаційні засади для формування і функціонування відповідних державних органів із запобігання та реагування на надзвичайні ситуації. Одним із таких органів є Міністерство внутрішніх справ України, яке в умовах виникнення надзвичайних ситуацій виконує завдання забезпечення громадського порядку та безпеки, застосовує державно-владні примусові заходи, спрямовані на запобігання і реагування на стихійні лиха, аварії, катастрофи тощо. При виникненні надзвичайної ситуації представники органів внутрішніх справ одними з перших прибувають на місце події, при цьому вони виконують як функції, пов'язані із забезпеченням громадського порядку та відновленням нормальної життєдіяльності об'єкта й території, що зазнали впливу негативних факторів, так і функції, пов'язані з розслідуванням події, яка сталася, а також інших злочинних дій, що можуть її супроводжувати, зокрема крадіжок. На органи внутрішніх справ в умовах надзвичайних ситуацій покладається широке коло завдань та обов'язків.

Результати проведеного нами опитування показали, що значна частина респондентів (87,07 % слідчих та 66,4 % оперативних працівників органів внутрішніх справ) брала участь у розслідуванні крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Для вирішення проблеми підвищення ефективності боротьби зі злочинністю важливе значення має наукове розроблення окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Одним із таких напрямів є розроблення криміналістичної методики розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. Про її необхідність зазначили 95,17 % респондентів, опитаних дисертантом. Переважна більшість слідчих (93,88 %) зазначили про відсутність методичних рекомендацій із розслідування цього виду злочину.

Різні аспекти розслідування злочинів розглянуто в наукових працях: Т.В. Авер'янової, Ю.П. Аленіна, К.В. Антонова, О.Я. Баєва, В.Д. Басая,

В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, І.О. Биховського, Т.В. Варфоломеєвої, О.М. Васильєва, І.М. Возгріна, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, І.Ф. Герасимова, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, А.В. Дулова, А.В. Іщенко, В.А. Журавля, Н.С. Карпова, Н.І. Клименко, І.П. Козаченка, В.О. Коновалової, І.І. Котюка, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, О.П. Снігерьова, М.О. Селіванова, С.М. Стахівського, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, В.Ю. Шепітька, В.І. Шиканова М.Є. Шумила, М.Г. Шурухнова та ін.

Наукові праці зазначених авторів мають важливе значення для вирішення проблеми розслідування злочинів, але у них не проводилося комплексне дослідження методики розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. У зв'язку з цим, виникла потреба в такому дослідженні, що й обумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний, зокрема, зі Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007, Комплексною програмою профілактики злочинності на 2007–2009 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767.

Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів наукових і дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 рр. (затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 5 липня 2004 р. № 755), планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ на 2006–2008 рр.

Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 1 від 31 січня 2006 р.) і уточнена рішенням вченої ради Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 20 від 25 грудня 2007 р.), зареєстрована Координаційним бюро з проблем криміналістики Академії правових наук України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення криміналістичної методики розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- розглянути історичні аспекти виникнення та розвитку теоретичних положень і законодавства про надзвичайні ситуації;
- на підставі дослідження, аналізу й узагальнення вітчизняного законодавства, наукових джерел з'ясувати поняття, зміст і загальну характеристику надзвичайних ситуацій;
- дослідити правове регулювання взаємодії державних органів в умовах надзвичайних ситуацій;

- розглянути загальну характеристику організації розслідування злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій;
- розглянути криміналістичну характеристику крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій;
- з'ясувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, та основні напрями розслідування;
- визначити основні положення організації і тактики проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають у зв'язку з розслідуванням злочинів правоохоронними органами України.

Предметом дослідження є методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: історичний – при дослідженні історичних аспектів виникнення та розвитку теоретичних положень і законодавства про надзвичайні ситуації, формування та розвитку наукових поглядів на проблему розслідування злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій (підрозділи 1.1, 1.2); порівняльний – під час проведення порівняльного аналізу категорій, визначень, наукових концепцій (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1); структурний – у процесі аналізу організаційних і тактичних засад проведення слідчих дій під час розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій (підрозділ 2.3); статистичні – при опрацюванні інформації про стан злочинності та розслідування крадіжок (розділи 1, 2); соціологічні – під час проведення анкетування слідчих, оперативних працівників, викладачів й опрацюванні отриманих даних та інші методи наукового пізнання (розділи 1, 2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 295 працівників практичних підрозділів органів внутрішніх справ, з них 146 слідчих, 149 оперативних працівників, а також 110 викладачів кафедр кримінального процесу та криміналістики вищих навчальних закладів МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації сформульовано низку обґрунтованих концептуальних положень, що мають наукове значення, зокрема:

уперше:

- на підставі аналізу й узагальнення теоретичних, правових, організаційних основ та особливостей початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, розроблено методику розслідування цього виду злочину;
- у взаємозв'язку розглянуто криміналістичну характеристику, її структуру та зміст, типові слідчі ситуації, організацію і тактику проведення

слідчих дій на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій;

- визначено й досліджено криміналістичну характеристику крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, елементами якої є інформація про підготовку до вчинення крадіжок, способи їх вчинення і прийоми приховання, сліди, місце та час вчинення, предмет злочинного посягання, місця збуту викраденого, про особу злочинця та ін., а також встановлено взаємозв'язок між ними;

удосконалено:

- окремі положення організації розслідування злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій;

- систему елементів типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування зазначених злочинів, та основні напрями розслідування;

набули подальшого розвитку:

- положення концепції розслідування злочинів у надзвичайних умовах;
- криміналістичні засоби та прийоми розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій;

- рекомендації щодо розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій;

- тактика проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції застосовуються для подальшого вдосконалення окремих методик розслідування злочинів, а також у практичній діяльності органів досудового слідства та навчальному процесі окремих юридичних навчальних закладів.

Матеріали впроваджено у вигляді рекомендацій у законодавчий процес із розслідування злочинів (акт впровадження Верховної Ради України від 17 березня 2006 р. № 06-19/15-360), практичну діяльність (акт впровадження Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України від 6 травня 2008 р. № 13/2-1646; акт впровадження Управління Міністерства внутрішніх справ України в Кіровоградській області від 30 вересня 2006 р. № 6/582), а також у навчальний процес Київського національного університету внутрішніх справ та Національного університету Державної податкової служби України (акти впровадженнь від 13 травня 2008 р. та 15 квітня 2008 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження неодноразово доповідались на засіданнях кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ, оприлюднено на чотирьох міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях, зокрема: “Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності” (Київ, 25–26 жовтня 2007 р.), “Психопрофілактична робота з персоналом: науково-методичні та організаційно-практичні питання (Київ, 28 лютого 2007 р.)”, “Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і

практики” (Київ, 22 грудня 2006 р.), “Актуальні проблеми реформування приватного права України” (Запоріжжя, 08 грудня 2006 р.), а також у рамках роботи низки науково-практичних семінарів і круглих столів (Київ, 2003–2008).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано п’ять друкованих праць, серед них – чотири статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, 5 додатків на 14 сторінках, списку використаних джерел (156 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з них загальний обсяг тексту – 152 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації; визначено зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, головні завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структури й обсягу роботи.

Розділ 1 “Теоретичні і правові положення про надзвичайні ситуації та організаційні основи розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій” містить чотири підрозділи і присвячений дослідженню загальнотеоретичних питань розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

У *підрозділі 1.1. “Історичні аспекти виникнення та розвитку теоретичних положень і законодавства про надзвичайні ситуації”* проаналізовано історичний розвиток теоретичних положень і законодавства про надзвичайні ситуації.

У наукових працях звертається увага на те, що у процесі свого розвитку перед переважною більшістю країн поставала проблема виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій, що призводили до негативних наслідків різного ступеня тяжкості. Водночас такі ситуації виникають у суспільстві майже із самого початку утворення держав. І вже з тих часів виникла потреба в регулюванні суспільних відносин, діяльності держави в цих умовах, приведенні їх до вимог ситуації, що склалася, з метою усунення негативних наслідків, нормалізації функціонування суспільства та держави. Дослідженню цих питань присвячено праці науковців і практиків.

Проводячи наукові дослідження теоретичних положень про надзвичайні ситуації, автори звертають увагу на необхідність правового регулювання суспільних відносин у цих умовах, створення відповідного законодавства.

У *підрозділі 1.2. “Поняття, зміст і загальна характеристика надзвичайних ситуацій”* на основі комплексного опрацювання наукової літератури, нормативно-правових актів, статистичних даних і результатів

вивчення правоохоронної практики досліджено поняття, зміст і загальну характеристику надзвичайних ситуацій.

Аналіз законодавчих, інших нормативних актів, наукових праць низки вчених (Я.І. Василькевич, Б.М. Порфир'єв та ін.) свідчить про те, що надзвичайна ситуація характеризується порушенням нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, її спричиняють такі явища, як аварія, катастрофа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, велика пожежа, застосування засобів ураження. Такі чинники призводять або можуть призвести до людських і матеріальних втрат.

У дисертації звертається увага на те, що кожна надзвичайна ситуація має як фактичні, тобто це реальне небезпечне явище, так і юридичні підстави – компетентний орган держави наводить класифікацію цього явища як конкретної надзвичайної ситуації визначеного характеру, типу, виду.

Наявність цих підстав приводить у дію спеціально створений державою механізм реагування на таку ситуацію, локалізацію і ліквідацію негативного чинника, що її спричинив.

Прийняття своєчасних і правильних рішень щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій значною мірою залежить від поняття, ознак, видів надзвичайних ситуацій, механізму їх утворення і виявлення.

У підрозділі 1.3. *“Правове регулювання взаємодії державних органів в умовах надзвичайних ситуацій”* дисертант розглядає питання правового регулювання діяльності державних органів в умовах надзвичайних ситуацій, їх взаємодію.

Слід погодитися з тезою, що *“... найбільшого значення роль права набуває при вирішенні завдань в умовах надзвичайних ситуацій, тому що без чіткого правового регулювання значно підвищується ступінь ризику при прийнятті та реалізації управлінських рішень, ціна яких у таких випадках занадто висока. Звичайно, не все в цій діяльності можливо передбачити, але основне, що дозволено державою в інтересах людей та державою заборонено, підлягає правовому врегулюванню”* (В.А. Лаптії). Також зазначається, що *“... незвичайна, неординарна обстановка, що складається внаслідок надзвичайної ситуації, впливає на зміну характеру суспільних відносин, вимагає зміни форм і методів державного управління в новостворених екстремальних умовах і, як наслідок, установлення спеціального адміністративно-правового режиму життєдіяльності. Встановлення адміністративно-правового режиму вимагає вжиття додаткових заходів щодо забезпечення громадської безпеки, більш суворих санкцій за порушення встановленого порядку* (В.В. Черній).

У роботі зазначається, що значну роль у забезпеченні прав і свобод громадян при виникненні надзвичайних ситуацій, виконанні завдань щодо ліквідації їх негативних наслідків відіграють органи внутрішніх справ. У цих умовах на них покладається широке коло завдань і повноважень.

В умовах надзвичайних ситуацій у діяльності органів внутрішніх справ особливого значення набуває вимога дотримання законності, тому що вони

покликані захищати життя, здоров'я, права та свободи громадян, власність, інтереси суспільства й держави від протиправних посягань.

Забезпечуючи безпеку громадян, здійснюючи контроль за дотриманням чинного законодавства, запобігаючи та припиняючи протиправні суспільно небезпечні діяння і притягуючи винних до відповідальності, органи внутрішніх справ таким чином зміцнюють встановлені режимні обмеження, законність та правопорядок (В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко).

В умовах надзвичайних ситуацій діяльність органів внутрішніх справ регламентується відповідними нормативно-правовими актами.

У підрозділі 1.4. *“Загальна характеристика організації розслідування злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій”* розглядаються питання організації розслідування злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

У дисертації зазначається, що організація розслідування злочинів полягає у раціональному виборі, розстановці та застосуванні сил, знарядь і засобів, які має у розпорядженні слідчий, створенні та використанні оптимальних умов для досягнення мети кримінального судочинства. Під час розслідування злочину, вчиненого в умовах надзвичайної ситуації, необхідно здійснювати організаційні заходи, що виходять за рамки окремих кримінальних справ. Це пов'язано з тим, що розслідування проводиться у незвичних умовах. Тому, на відміну від звичайних ситуацій, за яких усі ці питання достатньою мірою врегульовано, у надзвичайних вони постають на першому плані й набувають особливої гостроти. Такі організаційні заходи стосуються здебільшого управлінської діяльності у сфері охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

У науковій літературі пропонується створити концепцію розслідування злочинів у надзвичайних умовах, під якою розуміється комплексна, цілісна теоретична система, що має важливе наукове та практичне значення, є частиною теоретичної системи більшого ступеня спільності про різні види діяльності в особливих умовах загалом, яка об'єднує сукупність ідей і теоретичних положень про викликані надзвичайними умовами специфічні закономірності, що виявляються у сфері правового забезпечення, організації та методики розслідування злочинів, надзвичайних обставин, що торкнулися життєдіяльності цілого регіону, створили для них умови або іншим чином пов'язаних з ними (В.М. Григор'єв). Уважаємо, що така думка є слушною.

Автор зазначає, що наукові роботи з проблем розслідування злочинів у надзвичайних умовах є підґрунтям для теоретичного моделювання, вивчення форм взаємодії слідчих підрозділів з різними структурами органів державної влади й управління, правоохоронних органів.

Акцентується увага на тому, що дослідження питань розслідування злочинів у надзвичайних умовах має наукове та практичне значення. Це дозволить розробити наукові положення про діяльність слідчих підрозділів в екстремальних ситуаціях, а також надає можливість виявити недосліджені питання, системно вирішити проблеми, що виникають. Для практики дослідження цієї проблеми важливе тим, що на підставі отриманих

результатів розробляються відповідні науково обґрунтовані рекомендації про організацію слідчої роботи в умовах надзвичайних ситуацій, про методику її проведення. Зокрема, на актуальність наукової розробки окремої криміналістичної методики розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, вказала переважна більшість слідчих, опитаних дисертантом (95,17 % респондентів).

Розділ 2 “Особливості початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій” складається із трьох підрозділів, у яких розглядаються питання початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

У підрозділі 2.1. *“Криміналістична характеристика крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій”* автор на підставі аналізу наукових праць вітчизняних, російських і радянських учених розглядає криміналістичну характеристику крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

У науковій літературі зазначається, що криміналістична характеристика злочинів є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики (Р.С. Белкін). Криміналістична характеристика злочину – це невід’ємний елемент окремої методики розслідування.

Аналізуючи погляди науковців про поняття і структуру криміналістичної характеристики злочину (Л.Я. Драпкін, В.О. Коновалова, О.Н. Колесниченко, Н.А. Сенчик та ін.), автор розглянув криміналістичну характеристику крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. На думку дисертанта, до її елементів належать: інформація про підготовку до вчинення крадіжок, способи їх вчинення і прийоми приховання, про сліди (матеріальні та ідеальні), місце і час вчинення, предмет злочинного посягання, місця збуту викраденого, про особу злочинця та ін.

Ця інформація має важливе значення, оскільки вона дозволяє виявити та пояснити зв’язки між різними обставинами вчинення злочину і в умовах відсутності достатньої початкової інформації висунути обґрунтовані версії, вибрати оптимальний шлях для встановлення осіб, які вчинили крадіжку в умовах надзвичайних ситуацій, встановити місцезнаходження викраденого майна тощо. Умови, в яких вчинюється крадіжка, мають специфічний характер, що пов’язано з виникненням надзвичайної ситуації, тому інформацію, яка стосується безпосередньо крадіжки, потрібно виокремити із загального обсягу інформації про надзвичайну подію.

У роботі звертається увага на те, що не всі елементи криміналістичної характеристики можуть бути присутніми. Це пов’язано з особливістю умов надзвичайного характеру, в яких вчинюється крадіжка.

У підрозділі 2.2. *“Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, та основні напрями розслідування”* розглянуто сукупність чинників, що становлять слідчу ситуацію початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, та основні напрями розслідування.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що існує три основних підходи до розуміння слідчої ситуації. Так, слідча ситуація визначається як сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, до якої входять окремі елементи обстановки, у якій здійснюється розслідування (І.Ф. Герасимов). Інші науковці розглядають слідчу ситуацію як сукупність даних, що характеризують стан слідства у справі без урахування умов, у яких воно проводиться (В.К. Гавло).

Слушними є думки авторів, які під слідчою ситуацією розуміють певний стан розслідування, що характеризується наявністю тих чи інших доказів, інформаційного матеріалу і конкретних завдань щодо його збирання і перевірки, які виникають у зв'язку з цим (Г.А. Матусовський), комплекс встановлених під час розслідування фактичних даних (Н.О. Селіванов), сукупність умов, у яких здійснюється розслідування в даний момент (Р.С. Белкін).

Слідча ситуація характеризується даними про злочинну подію, умови, в яких вона відбувалася, особу злочинця й іншими даними, що стали відомі слідчому на певному етапі розслідування конкретної кримінальної справи. Стосовно видів злочинів, які розглядаються, такі дані досить різноманітні й залежать від багатьох причин й умов.

На думку дисертанта, типову слідчу ситуацію при розслідуванні крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, можна визначити як стан розслідування, що характеризується наявністю тих чи інших доказів, інформаційного матеріалу й конкретними завданнями щодо його збирання та перевірки, які виникають у зв'язку з цим, а також комплекс встановлених у процесі розслідування фактичних даних, сукупність умов, у яких здійснюється розслідування в даний момент.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, характеризуються динамічністю, складністю обставин, у яких здійснюється розслідування, зазвичай, або відсутністю, або певною невизначеністю інформації про подію, що сталася, особу, яка вчинила крадіжку, тощо. Слідчі (78,98 % респондентів) і викладачі (53,74 %), опитані дисертантом, звертають увагу на те, що саме на стадії порушення кримінальної справи за фактом крадіжки, вчиненої в умовах надзвичайної ситуації, виникає переважна більшість труднощів. Оперативні працівники вказують, що особлива складність розслідування кримінальних справ зазначеної категорії полягає у дефіциті інформації про подію злочину та особу злочинця на початковому етапі розслідування, що ускладнює оцінку вихідних даних і подальше планування роботи (38,0 %).

Для початкового етапу розслідування цього виду крадіжок характерні такі слідчі ситуації:

- 1) є достатньо повна інформація про злочинну подію і конкретні дані про особу, яка вчинила злочин;
- 2) є відносно повна інформація про злочинну подію й окремі відомості про особу, яка вчинила злочин;
- 3) є неповні дані про злочинну подію, відсутні відомості про осіб, які

вчинили злочин.

У підрозділі 2.3. *“Організація і тактика проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій”* розглядаються організаційні й тактичні питання проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Зазначається, що ефективність розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, залежить, передусім, від того, наскільки оперативно та кваліфіковано будуть проведені слідчі дії на початковому етапі розслідування, з урахуванням того, що цей злочин було вчинено в особливих умовах, що негативно впливають на процес розслідування. Як свідчать приклади зі слідчої та судової практики, щонайменше зволікання із проведенням початкових дій негативно впливає на ефективність розслідування. По-перше, обстановка на місці злочину може швидко змінитися, а сліди злочину – зникнути; по-друге, злочинці отримують можливість знищити сліди, що викривають їх у вчиненні кримінально караних діянь, приховати або реалізувати викрадене й навіть змінити місце проживання. Крім того, потерпілі та свідки з часом забувають обставини вчиненого злочину і не можуть пригадати на допиті важливі для справи обставини, які раніше вони могли б повідомити. Тому чим меншим буде розрив у часі між отриманим повідомленням про вчинений злочин і проведенням початкових слідчих дій, тим найбільш повні й цінні дані можуть бути отримані в результаті розслідування. В умовах надзвичайної ситуації ці вимоги мають особливий характер, оскільки паралельно з розслідуванням крадіжки здійснюється розслідування обставин події, яка призвела до виникнення такої ситуації, і може так трапитися, що інформація, яка стосується крадіжки, буде втрачена або не буде своєчасно виявлена за таких обставин тощо. У цих умовах не відразу може бути встановлено, що одним із наслідків події, що сталася, є вчинення крадіжки. Зокрема, після аварії чи катастрофи окремі особи можуть скористатися умовами, що склалися, для вчинення крадіжки, інформація про яку буде прихована в загальному інформаційному хаосі на місці події.

Саме цим можна пояснити невідкладність початкових слідчих дій у справах про крадіжки, вчинені в умовах надзвичайних ситуацій.

До початкових слідчих дій у цій категорії справ автор відносить: огляд місця події, допит потерпілого, затримання і допит підозрюваного, обшук, пред’явлення для пізнання, допит свідків. До основних початкових слідчих дій при розслідуванні крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, слідчі, опитані дисертантом, відносять: огляд місця події – 53,77 % респондентів, опитування свідків – 18,87 %, обшук – 7,55 %.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведене комплексне й системне дослідження методики розслідування злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, із

розробленням рекомендацій, спрямованих на ефективне вирішення завдань кримінального судочинства, що відображено в таких положеннях:

1. Надзвичайна ситуація характеризується порушенням нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території. Наслідки надзвичайної ситуації, що сталася, призводять або можуть призвести до людських і матеріальних втрат.

Від поняття, ознак, видів надзвичайних ситуацій, механізму їх утворення і виявлення значною мірою залежить прийняття своєчасних і правильних рішень щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Для належного реагування на надзвичайну ситуацію, локалізації і ліквідації негативного чинника, що її спричинив, держава створила відповідний механізм, який приводиться у дію за наявності відповідних підстав.

Надзвичайні ситуації класифікуються відповідно до ступеня суспільної небезпеки, характеру заподіяної шкоди. Зазначені вище характеристики впливають на ступінь і характер заходів, які здійснюються, та умови діяльності сил, що задіяні в усуненні негативних наслідків.

2. Залежно від причин виникнення подій, що можуть призвести до надзвичайної ситуації, розрізняють:

- надзвичайні ситуації техногенного характеру;
- надзвичайні ситуації природного характеру;
- надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру, пов'язані з протиправними діями терористичного й антиконституційного спрямування;
- надзвичайні ситуації воєнного характеру, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження.

3. Для належного реагування на надзвичайні ситуації у державі прийнято відповідні законодавчі та інші нормативні акти, які надають можливість здійснювати заходи, спрямовані на запобігання, боротьбу та подолання їх негативних наслідків. Законодавством передбачено, що в разі виникнення надзвичайної ситуації, залежно від її класифікації, наслідків, може бути встановлений спеціальний адміністративно-правовий режим життєдіяльності, що зумовлює вжиття додаткових заходів для забезпечення громадської безпеки, більш суворих санкцій за порушення встановленого порядку. При введенні надзвичайного стану встановлюється особливий правовий режим, практична реалізація якого дозволяє досягти нормалізації обстановки, відновлення законності та правопорядку. Чинне законодавство чітко розмежовує повноваження державних органів у цих умовах.

4. Серед державних органів, які забезпечують дотримання прав і свобод громадян при виникненні надзвичайних ситуацій, виконанні завдань щодо ліквідації їх негативних наслідків важливу роль відіграють органи внутрішніх справ.

В умовах надзвичайних ситуацій у діяльності органів внутрішніх справ особливого значення набуває вимога дотримання законності, тому що вони покликані захищати життя, здоров'я, права та свободи громадян, власність, інтереси суспільства й держави від протиправних посягань. Виконуючи ці

завдання, органи внутрішніх справ таким чином зміцнюють встановлені режимні обмеження, законність та правопорядок.

Діяльність органів внутрішніх справ у цих умовах регламентується відповідними нормативно-правовими актами. Правове регулювання функціонування органів внутрішніх справ в умовах надзвичайних ситуацій здійснюється відповідними нормами матеріального та процесуального права.

5. Організація розслідування злочинів, у тому числі й крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, полягає у раціональному виборі, розстановці та застосуванні сил, знарядь і засобів, які має у своєму розпорядженні слідчий, створенні та використанні оптимальних умов для досягнення мети кримінального судочинства. Під час розслідування злочину, вчиненого в умовах надзвичайної ситуації, необхідно здійснювати організаційні заходи, що виходять за рамки окремих кримінальних справ. Це пов'язано з тим, що розслідування проводиться в незвичних умовах. Тому, на відміну від звичайних ситуацій, де всі ці питання достатньою мірою врегульовано, у надзвичайних вони постають на першому плані й набувають особливої гостроти.

6. Аналіз наукових джерел свідчить, що криміналістична характеристика злочинів є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики. Вона є взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, які мають значення для виявлення, розкриття і розслідування злочину. На підставі криміналістичної характеристики можуть бути побудовані гносеологічні концепції і моделі встановлення істини у кримінальних справах.

Дослідивши наукові погляди на структуру криміналістичної характеристики, склад її елементів, автор дійшов висновку, що до елементів криміналістичної характеристики крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, можуть належати: інформація про підготовку до вчинення крадіжок, способи їх вчинення і прийоми приховування, про сліди (матеріальні та ідеальні), місце і час вчинення, предмет злочинного посягання, місця збуту викраденого, про особу злочинця та ін.

Підкреслюється, що умови, в яких вчинюється крадіжка, мають специфічний характер, що пов'язано з виникненням надзвичайної ситуації. Тому інформацію, яка стосується безпосередньо крадіжки, потрібно виокремити із загального обсягу інформації про надзвичайну подію.

При цьому зазначається, що не всі елементи криміналістичної характеристики можуть бути присутніми. Це пов'язано з особливістю умов надзвичайного характеру, в яких вчинюється крадіжка.

7. На процес розслідування впливають такі чинники, як місце, час його проведення, поведінка осіб – учасників кримінального процесу, наявність у слідчого відповідних засобів вирішення завдань розслідування. Сукупність цих чинників утворює ту конкретну динамічну обстановку діяльності органу дізнання і слідчого, яка називається слідчою ситуацією.

Уважаємо, що типову слідчу ситуацію при розслідуванні крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, можна визначити як стан розслідування, що характеризується наявністю певних доказів, інформаційного матеріалу й конкретними завданнями щодо його збирання та перевірки, які виникають у зв'язку з цим, а також комплекс встановлених під час розслідування фактичних даних, сукупність умов, у яких здійснюється розслідування в даний момент.

На початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, типові слідчі ситуації характеризуються динамічністю, складністю обставин, у яких здійснюється розслідування, зазвичай, або відсутністю або певною невизначеністю інформації про подію, що сталася, особу, яка вчинила крадіжку, тощо.

8. Ефективність розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, залежить, передусім, від того, наскільки оперативно та кваліфіковано будуть проведені слідчі дії на початковому етапі розслідування. Як свідчать приклади зі слідчої та судової практики, щонайменше зволікання із проведенням початкових дій негативно впливає на ефективність розслідування. По-перше, обстановка на місці злочину може швидко змінитися, а сліди злочину – зникнути; по-друге, злочинці отримують можливість знищити сліди, що викривають їх у вчиненні кримінально караних діянь, приховати або реалізувати викрадене і навіть змінити місце проживання. Крім того, потерпілі та свідки з часом забувають обставини вчиненого злочину і не можуть пригадати на допиті важливі для справи обставини, які раніше могли б повідомити. Тому чим меншим буде розрив у часі між отриманим повідомленням про вчинений злочин і проведенням початкових слідчих дій, тим найбільш повні й цінні дані можуть бути отримані в результаті розслідування.

В умовах надзвичайної ситуації ці вимоги набувають особливого характеру. Це пов'язано з тим, що паралельно з розслідуванням крадіжки здійснюється розслідування обставин події, яка спричинила таку ситуацію, і може так трапитися, що інформація, яка стосується крадіжки, буде втрачена або не буде своєчасно виявлена за таких обставин, не відразу може бути встановлено, що одним із наслідків події, що сталася, є вчинення крадіжки.

Саме цим можна пояснити невідкладність початкових слідчих дій у справах про крадіжки, вчинені в умовах надзвичайних ситуацій.

До початкових слідчих дій у цій категорії справ належать: огляд місця події, допит потерпілого, затримання і допит підозрюваного, обшук, пред'явлення для пізнання, допит свідків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Твердохліб І. М. Види надзвичайних ситуацій та їх характеристика / І. М. Твердохліб // Науковий вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2006. – № 4. – С. 204–211.

2. Твердохліб І. М. Забезпечення прав і свобод громадян при розкритті злочинів в умовах надзвичайного і воєнного стану в Україні / І. М. Твердохліб // Науковий вісник "Іменем закону України". – К., 2007. – № 1. – С. 7–10.

3. Твердохліб І. М. Особливості тактики огляду місця події в умовах надзвичайних ситуацій / І. М. Твердохліб // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – К., 2007. – № 4. – С. 135–142.

4. Твердохліб І. М. Правовий режим території України, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи / І. М. Твердохліб // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – К., 2007. – № 1. – С. 45–53.

5. Твердохліб І. М. Застосування криміналістичної та спеціальної техніки при розслідуванні крадіжок, вчинених в умовах надзвичайних ситуацій / І. М. Твердохліб // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, Київ, 22–23 листоп. 2005 р.). – К., 2006. – С. 115–117.

АНОТАЦІЯ

Твердохліб І.М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2008.

У дисертації на основі вивчення законодавства, літературних джерел, результатів узагальнення правоохоронної практики проведено комплексне і системне дослідження методики розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, з розробленням рекомендацій, спрямованих на ефективне вирішення завдань кримінального судочинства. Розглянуто теоретичні, правові та організаційні основи розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. Визначено криміналістичну характеристику, її структуру та зміст, типові слідчі ситуації, організацію і тактику проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. Досліджено криміналістичні засоби та прийоми розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій. Надано рекомендації щодо розслідування цього виду злочину.

На основі проведеного дослідження запропоновано авторське бачення розв'язання низки дискусійних питань, обґрунтовано нові наукові положення, що розвивають теорію кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, методика розслідування злочинів, криміналістична характеристика, слідчі дії.

АННОТАЦИЯ

Твердохлеб И.Н. Методика расследования краж, совершенных в условиях чрезвычайных ситуаций. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Киевский национальный университет внутренних дел. – Киев, 2008.

В диссертации на основе изучения законодательства, специальной литературы и правоохранительной практики проведено комплексное и системное исследование методики расследования краж, совершенных в условия чрезвычайных ситуаций, с разработкой рекомендаций, направленных на эффективное решение задач уголовного судопроизводства.

Основная часть работы посвящена рассмотрению теоретических, правовых и организационных основ особенностей первоначального этапа расследования краж, совершенных в условиях чрезвычайных ситуаций. Определено криминалистическую характеристику, ее структуру и содержание, типичные следственные ситуации, организацию и тактику проведения следственных действий на первоначальном этапе расследования краж, совершенных в условиях чрезвычайных ситуаций. Исследованы криминалистические приемы и методы расследования данного вида преступления.

В работе установлено, что чрезвычайная ситуация характеризуется нарушением нормальных условий жизни и деятельности людей на объекте или территории. К возникновению чрезвычайных ситуаций приводят различные факторы. Последствиями чрезвычайных ситуаций могут быть человеческие или материальные потери.

Каждая чрезвычайная ситуация имеет как фактические, так и юридические основания, наличие которых приводит в действие специально созданный государством механизм реагирования на такую ситуацию. Для надлежащего реагирования на чрезвычайные ситуации созданы соответствующие нормативно-правовые акты.

В диссертации акцентировано внимание на то, что значительную роль в обеспечении прав и свобод граждан при возникновении чрезвычайных ситуаций, выполнении заданий по ликвидации их негативных последствий играют органы внутренних дел, на которые в этих условиях возлагается широкий круг задач и полномочий, в том числе и по расследованию преступлений.

Автором обращено внимание на то, что организация расследования преступлений состоит в рациональном выборе, расстановке и применении сил, средств и методов, которыми располагает следователь, создании и использовании оптимальных условий для достижения цели уголовного судопроизводства. В условиях чрезвычайных ситуаций к организации расследования предъявляются дополнительные требования.

В исследовании подчеркнута, что криминалистическая характеристика преступлений является одним из важнейших элементов криминалистической методики. Исследование научных точек зрения на структуру криминалистической характеристики позволило автору прийти к выводу, что элементами криминалистической характеристики краж, совершенных в условиях чрезвычайных ситуаций, являются: информация о подготовке к совершению кражи, способы ее совершения и сокрытия, о следах, месте и времени, предмете, преступного посягательства, местах сбыта краденого, о личности преступника.

В работе рассмотрена типичная следственная ситуация данного вида преступления, под которой понимается как состояние в расследовании, которое характеризуется наличием тех или иных доказательств, информационного материала и возникающими в связи с этим конкретными задачами, связанными с его собиранием и проверкой, а также комплекс установленных в ходе расследования данных, совокупность условий, в которых осуществляется расследование в данный момент.

Обращено внимание на то, что эффективность расследования в значительной мере зависит от того, насколько оперативно и квалифицированно будут проведены следственные действия на первоначальном этапе расследования. К первоначальным следственным действиям по этой категории дел автор относит: осмотр места происшествия, допрос потерпевшего, задержание и допрос подозреваемого, обыск, предъявление для опознания, допрос свидетелей.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, методика расследования преступлений, криминалистическая характеристика, следственные действия.

ANNOTATION

Tverdohlib I.M. Investigating methods of thefts, making in emergence cases. – Manuscript.

Dissertation for acquiring a degree of a candidate of legal sciences speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination. – Kyiv National University of Internal Affairs. – Kyiv, 2008.

The dissertation researches investigating methods of thefts, making in emergence cases with elaborating recommendations aimed on effective problem-solving in criminal forensic on basis of studying legal system, literature and results of general police practice. Theoretical, legal and organization foundations in investigation thefts, making in emergence cases were considered. Determined criminalistic features, its structure and contents, typical investigation situations, organization and tactics in investigation thefts, making in emergence cases on initial stage. Researched criminalistic facilities and methods in investigation thefts, making in emergence cases. Attached recommendations in investigating crimes like this.

This research offers author's ways of solving some questions, justify new scientific principals that support criminal process theory, criminalistic and investigating process.

Key words: emergence cases, investigating methods of crimes, criminalistic features, investigative activities.